

Het stimuleren van als nieuw

VAN AANDACHT VOOR DE JUF NAAR AANDACHT VOOR ELKAAR

groepsprocessen element van kwaliteit

Een van de punten waar kinderopvang en andere voorschoolse voorzieningen zich op profileren is 'de groep'. Onderzoek naar kwaliteit van de voorzieningen richt zich voornamelijk op de dyadische medewerker-kindrelaties. Wat kunnen we zeggen over de betekenis van de groepsprocessen? Saskia van Schaik laat zien dat het stimuleren van groepsprocessen een nieuw element toevoegt aan het huidige begrip van kwaliteit. Ook laat zij zien dat pedagogische medewerkers dit element in de praktijk niet allemaal even goed onder de knie hebben.

Saskia van Schaik, Paul Leseman & Mariette de Haan

Voorschoolse voorzieningen van een hoge kwaliteit bevorderen de sociale en cognitieve ontwikkeling van jonge kinderen. Zowel Nederlandse als buitenlandse studies vinden hier voldoende aanwijzingen voor. Een voorschoolse voorziening wordt geacht van hoge kwaliteit te zijn wanneer de groep zich kenmerkt door warme relaties tussen pedagogisch medewerkers en de kinderen, de medewerkers sensitief zijn en wanneer zij de ontwikkeling van kinderen doelgericht trachten te bevorderen. In deze benadering van kwaliteit ligt de nadruk meestal op dyadische

relaties tussen pedagogisch medewerkers en individuele kinderen. Bestaande meetinstrumenten richten zich op de relatie tussen pedagogisch medewerker en het kind en minder op de groepsprocessen of de rol die pedagogisch medewerkers hebben in het groepsproces. In de praktijk werken pedagogisch medewerkers echter altijd in een groep kinderen en moet zij haar aandacht verdelen over de kinderen in die groep.

In dit onderzoek is een meetinstrument ontwikkeld om het stimuleren van groepsprocessen te meten. Eerst is onderzocht of het meten van de stimulering van groepsproces-

sen daadwerkelijk een toevoeging is op de huidige meting en het huidige begrip van kwaliteit. Als een medewerker het groepsproces stimuleert, voegt zij dan iets toe aan de emotionele of educatieve kwaliteit of brengt zij een nieuw kwaliteitselement in? En zo ja, hoe verhoudt zich het stimuleren van groepsprocessen tot de emotionele en educatieve kwaliteit?

Vervolgens is onderzocht in hoeverre het stimuleren van groepsprocessen verband houdt met het vermogen om samenwerkend te spelen van individuele kinderen. Als je de groepsprocessen goed stimuleert, heeft dit ook invloed op de uiting

van samenwerkend spel van de individuele kinderen?

Effecten van groepsopvang

Een van de voordelen van groepsopvang die door ouders wel eens genoemd wordt, is dat hun kinderen met andere kinderen in contact komen. Ze leren functioneren in een groep en krijgen er op jonge leeftijd al vriendjes en vriendinnetjes bij. Wetenschappelijke studies die zich hebben gericht op de effecten van groepsopvang vinden tot nu toe wisselende resultaten. Zo blijkt enerzijds dat grote groepen en een

‘De groepsopvang lijkt een uitstekende plek voor kinderen om hun vaardigheid in samenwerkend spelen te ontwikkelen, mits ze hier goed in begeleid worden.’

> hoge medewerker/kindratio stress veroorzaken bij kinderen en leiden tot sociale- en gedragsproblematiek. Anderzijds wordt er gevonden dat de interacties binnen een groep positieve effecten hebben op de sociale en cognitieve ontwikkeling van kinderen, zolang deze interacties positief zijn. Hieruit kun je opmaken dat opvang in groepsverband positieve effecten heeft op de ontwikkeling van kinderen, zolang de interacties tussen kinderen positief zijn. Deze interacties zou je positief moeten kunnen beïnvloeden door de groepsprocessen goed te stimuleren.

Groepsprocessen

Naar aanleiding van deze wisselende resultaten, hebben we voor deze studie onderzocht wat nu precies goede groepsprocessen zijn en hoe je deze kunt stimuleren. Hiervoor is de observatieschaal ‘Stimuleren van groepsprocessen’ ontworpen. Deze schaal is gebaseerd op literatuur en op praktijkvoorbeelden. Uit de literatuur bleek dat vooral in niet-westerse landen ideeën ontwikkeld zijn over het functioneren in groepen en het stimuleren van groepsgezindheid bij jonge kinderen. Uit onderzoeken in bijvoorbeeld Nigeria en Kenia blijkt dat kinderen op jonge leeftijd al leren om deel te zijn van een gemeenschap. In deze gemeenschap leren zij te zorgen voor elkaar. Ouders leggen de nadruk op sociaal verantwoordelijk gedrag. In de groep of gemeenschap moet je rekening houden met elkaar en soms taken uitvoeren voor de ander. Verder blijkt uit zowel Europees als Amerikaans onderzoek dat in een gemeenschap of groep kinderen zich niet alleen hechten

aan de opvoeder, maar ook aan elkaar en aan de groep als geheel. Het lijkt dus van belang om naast hechting aan de opvoeder, ook hechting aan de groep te bevorderen. Bovendien blijkt dat als opvoeders sensitief zijn voor de groep, kinderen zich ook beter hechten aan de opvoeder. Als laatste komt uit onderzoek naar voren dat het van belang is om als groep een gezamenlijke betrokkenheid bij een activiteit te hebben. Als je samen de aandacht ergens op richt, is het makkelijker om betrokken te blijven bij een taak of spel en kun je deze gemakkelijker volbrengen.

Op basis van deze overwegingen beslaat de schaal Stimuleren van groepsprocessen een tweetal constructen: Groepsregulering en Groepssensitiviteit. Onder groepsregulering verstaan we het organiseren van een spel of taak voor de groep. Dit doen pedagogisch medewerkers door kinderen bij elkaar te zetten, een gezamenlijke opdracht te geven en het samen spelen in de opdracht te benadrukken. Bijvoorbeeld door letterlijk te zeggen: “Kom we gaan gezellig met zijn allen een treinbaan bouwen! Zullen we allemaal rails pakken uit de tas en dan kunnen we ze samen aan elkaar leggen.” Groepssensitiviteit houdt in dat pedagogisch medewerkers sensitief en responsief zijn naar de groep als geheel en niet alleen naar individuele kinderen, en dat ze alle kinderen bij het spel betrekken. Een voorbeeld hiervan is: ‘Zullen we het met zijn allen doen? Abel mag ook mee spelen toch? Abel, kom er maar gezellig bij, hier is nog plek hoor. Jasmijn, kun jij een plekje voor Abel maken? Zo, dan maken we een grote kring zodat iedereen erbij kan.’

Bij het stimuleren van groepsprocessen hoort ook het bevorderen

van de samenwerking in spel, van prosociaal gedrag en van het gezamenlijk reguleren van spel. Het bevorderen van samenwerking gebeurt door kinderen te wijzen op andere kinderen en door te stimuleren dat kinderen elkaar imiteren of op elkaar voortborduren. ‘Kijk eens wat Anna doet, zij maakt een mooie brug. Zullen we allemaal een mooie brug maken?’ Of: ‘Wie kan er nog iets bij bouwen, zodat de trein verder kan rijden na de brug?’ Prosociaal gedrag wordt bevorderd door het voor te doen, door het te prijzen wanneer het wordt vertoond en door het direct aan kinderen te leren. Zo zeg je niet alleen ‘samen spelen, samen delen’, maar vraag je aan kinderen hoe ze dat het beste kunnen doen en geef je ze complimentjes als ze met elkaar delen of elkaar helpen. Een voorbeeld dat we tegenkwamen is ‘O jee, Tom heeft geen trein meer en hij wil ook zo graag met de trein spelen. Wie kan hem helpen?’ Of: ‘Wat lief van je Abdel, dat je even wacht op Illias.’ Als laatste valt het stimuleren van gezamenlijke spelregulatie onder het bevorderen van samenwerking in spel. Hieronder wordt verstaan het begeleiden van kinderen bij het reguleren van hun spel met elkaar. Pedagogisch medewerkers kunnen dit doen door kinderen te vragen naar regels of te wijzen op mogelijkheden om het spel te reguleren. Een voorbeeld is: ‘Als jullie samen een maaltijd gaan koken, wat moet er dan allemaal gebeuren voordat we kunnen gaan eten? En hoe kunnen we dit dan samen doen?’

Samenwerkend spel

Als de groepsprocessen goed gestimuleerd worden, zou je verwachten dat kinderen beter samen spelen. Maar wat is nu precies dat

samen spelen? Zelfs pasgeborenen observeren elkaar en reageren op elkaar. Zo kent iedereen wel het voorbeeld van baby's die op elkaars gehuil reageren door ook verdrietig te worden. Als kinderen iets ouder worden ontwikkelt dit reageren op elkaar zich tot samenwerkend spelen. Kinderen observeren elkaar, imiteren elkaar en bouwen op elkaar voort waardoor er soms lange spelepisodes ontstaan met steeds complexer wordend spel. Dit samenwerkend spelen is belangrijk omdat kinderen hierin van elkaar leren en zichzelf en de ander leren te reguleren in het spel. In het samenwerkend spel moeten kinderen soms wachten op elkaar, soms moeten ze dreigende conflicten met elkaar oplossen en soms moeten ze met elkaar afspraken maken om het spel te reguleren. Dit samenwerkend spel is belangrijk voor de latere sociale, cognitieve ontwikkeling. De groepsopvang lijkt een uitstekende plek voor kinderen om hun vaardigheid in samenwerkend spelen te ontwikkelen, mits ze hier goed in begeleid worden.

Observeren van groepsprocessen

Voor het huidige onderzoek zijn er op 37 groepen, zowel in de kinderopvang als op peuterspeelzalen, video-observaties gemaakt en vervolgens geanalyseerd. Deze groepen participeren ook in het Pre-COOL onderzoek. Binnen deze 37 groepen zijn er 120 kinderen, 2 tot 4 per groep, die deel hebben genomen aan het Pre-COOL onderzoek. In eerste instantie is gekeken naar de kwaliteit op de groepen tijdens twee spelsituaties en de effecten van kwaliteit op het samenwerkend spelen van de kinderen. Hiervoor is

gekozen voor een spelmoment met keukensetspeelgoed en een spelmoment met een treinbaan.

De pedagogisch medewerkers kregen beide keren een tas met speelgoed (een keer de keukenset en een keer de treinbaan) en de instructie om met een groepje kinderen met het speelgoed te gaan spelen. Ze werden gevraagd om in ieder geval de kinderen die mee hadden gedaan aan Pre-COOL hierbij te betrekken. Dit heeft geleid tot spel met groepen van minimaal 2 en maximaal 9 kinderen. Het spel is gedurende 15 minuten gefilmd. Van beide spelmomenten is het gedrag van de groepen gecodeerd met behulp van het observatie-instrument CLASS (zie BBMP 2014|01) en de nieuwe schaal Stimuleren van groepsprocessen. Hierbij konden groepen voor de verschillende onderdelen van de schalen een score krijgen van 1 tot 5, waarbij 1 Laag is en 5 Hoog. Uiteindelijk werd een totaalscore berekend voor Emotionele kwaliteit, Educatieve kwaliteit en het Stimuleren van Groepsprocessen. Daarnaast zijn de individuele kinderen gescoord op hun vaardigheid in samenwerkend spel met behulp van een tweede nieuw ontwikkelde schaal 'Samenwerkend spel' gericht op kinderen van twee tot vier jaar oud. Op deze schaal konden kinderen van 1 (Laag) tot 5 (Hoog) scoren op de verschillende aspecten van samenwerkend spel.

Kwaliteit en groepsprocessen

Eerste resultaten laten zien dat tijdens beide spelmomenten de emotionele kwaliteit gemiddeld tot hoog is, maar de educatieve kwaliteit laag tot gemiddeld is. Dit komt >

Over Pre-COOL

Pre-COOL is een landelijk onderzoek naar de effecten van kinderopvang en voorschoolse educatie op de ontwikkeling van kinderen. Het onderzoek wordt uitgevoerd door een consortium van onderzoekers van de Universiteit Utrecht, het Kohnstamm Instituut en het ITS. Er zijn zo'n 2900 kinderen bij betrokken van wie op twee-, drie- en vierjarige leeftijd allerlei gegevens zijn verzameld over de sociaal-emotionele, cognitieve en taalontwikkeling. Daarnaast zijn er allerlei gegevens verzameld over de peuterspeelzalen en kinderdagverblijven die de kinderen bezoeken. Er zijn observaties verricht in 276 peuterspeelzaal- en kinderdagverblijfgroepen en er zijn 375 vragenlijsten ingevuld door pedagogisch medewerkers die tezamen een compleet beeld geven van verschillende aspecten van kwaliteit.

BBMP-wetenschapsrubriek

In de BBMP-wetenschapsrubriek geeft BBMP ruimte aan de groeiende groep wetenschappelijk onderzoekers en promovendi die zich in alle breedte bezighouden met kinderopvang. Hun onderzoeksresultaten verdienen het om onder de aandacht van het veld te komen: ze geven inzicht in vragen die ons in de kinderopvang bezighouden en ze bieden meer dan eens praktische handvatten voor het handelen op de werkvloer. Als u geïnteresseerd bent in de details van het onderzoek of u denkt een bijdrage te kunnen leveren aan onderzoek, dan bent u uitgenodigd om contact op te nemen met de auteurs. Aan deze serie werken in ieder geval de onderzoekers van ECCCESS mee. ECCCESS staat voor Early Childhood Care and Education in a Sustainable Society. Onder die titel werken sinds drie jaar pedagogen, psychologen en economen van de Universiteit van Utrecht samen in een interdisciplinaire onderzoeksgroep onder leiding van Paul Leseman (hoogleraar pedagogiek), Marcel van Aken (hoogleraar ontwikkelingspsychologie) en Janneke Plantenga (hoogleraar economie). Daarnaast worden onderzoekers van andere universiteiten uitgenodigd een bijdrage te leveren.

Voor deze bijdrage kunt u contact opnemen met Saskia van Schaik van de Universiteit Utrecht, E: s.d.m.vanschaik@uu.nl

‘Het stimuleren van groepsprocessen zou daarom een goede toevoeging zijn aan ons huidige beeld van kwaliteit en bestaande meting van kwaliteit.’

> overeen met eerder onderzoek naar kwaliteit, zowel van het NCKO als van Pre-COOL. Tijdens de spelmomenten blijkt ook dat de kwaliteit van het Stimuleren van groepsprocessen laag tot gemiddeld is. Binnen de schaal wordt de meeste aandacht geschonken aan groepsregulering. Over het algemeen scoren groepen hierop gemiddeld, waarbij dit in sommige groepen nauwelijks voorkomt en in andere groepen heel veel. Ook groepssensitiviteit scoort gemiddeld en varieert erg per groep en hetzelfde geldt voor het stimuleren van samenwerking tussen kinderen. Het actief bevorderen van pro sociaal gedrag komt echter minder voor en het stimuleren van gezamenlijke spelregulatie heeft de laagste scores. Hierop heeft geen groep hoger dan een Midden-score gehaald. Deze eerste resultaten wijzen op duidelijke verschillen tussen groepen en pedagogisch medewerkers in de mate van het stimuleren van groepsprocessen. Ook blijkt hieruit dat het organiseren van een groep en de groep een gezamenlijke opdracht geven al wel gebeurt. Echter, kinderen actief met elkaar het spel laten reguleren blijkt nog lastig.

De resultaten laten tevens zien dat het stimuleren van groepsprocessen samenhangt met de emotionele kwaliteit en de educatieve kwaliteit. Groepen waar de groepsprocessen veel gestimuleerd worden, zijn over het algemeen ook groepen waar de pedagogisch medewerkers warme relaties hebben met de kinderen en de ontwikkeling van de kinderen bevorderen. Toch blijken de groepsprocessen een ander aspect van kwaliteit en de resultaten laten zien dat de schaal iets nieuws meet binnen het concept kwaliteit.

Kwaliteit en samenwerkend spel

Tijdens de spelmomenten scoren kinderen gemiddeld tot hoog op samenwerking. Ze zijn zich bewust van elkaar, reageren op elkaar en imiteren elkaar. Sommige kinderen laten nauwelijks samenwerking zien, maar anderen laten langdurige complexe samenwerking zien. Iets minder vaak laten kinderen pro sociaal gedrag zien. Ook hier zijn er sommige kinderen die helemaal geen pro sociaal gedrag laten zien en anderen die juist veel pro sociaal gedrag laten zien, door vaak lief te zijn voor anderen, anderen te helpen, te delen en voor anderen te zorgen. De gemiddelde scores zitten net onder een Midden-score. Het reguleren van andermans spel komt het minste voor bij kinderen. Een aantal kinderen laten juist duidelijk zien dat zij het spel van andere kinderen reguleren, door bijvoorbeeld afspraken te maken met kinderen om hen heen. Veel kinderen laten echter nog helemaal geen gezamenlijke spelregulatie zien. Uit de resultaten blijkt ook dat het vermogen van kinderen om samenwerkend te spelen vooral beïnvloedt wordt door kindkenmerken en maar in een beperkte mate door groepskenmerken.

Als het samenwerkend spel van kinderen beïnvloed kan worden door groepskenmerken, al is het maar in beperkte mate, welke kenmerken zijn dan van belang? Hiervoor is gekeken naar de relatie tussen samenwerkend spel van kinderen en de emotionele kwaliteit, educatieve kwaliteit en het stimuleren van groepsprocessen in de groep. Uit de eerste analyses blijkt dat met name de groepsprocessen het samenwerkend-spelvermogen van individuele

kinderen positief beïnvloeden, ongeacht de grootte van de groep of het aandeel allochtone kinderen op de groep.

Er is geen verband gevonden tussen emotionele kwaliteit en het samenwerkend spelen van kinderen. Mogelijk komt dit omdat emotionele kwaliteit zich met name richt op de dyadische verhouding tussen één pedagogisch medewerker en één kind. Tijdens het spel met een groep is het voor een pedagogisch medewerker lastig om deze individuele aandacht te bieden en biedt een groepsaanpak meer mogelijkheden. Als laatste is er een negatief verband gevonden tussen de educatieve kwaliteit en het samenwerkend-spelvermogen van kinderen. Dit kan erop duiden dat de educatieve kwaliteit, zoals in dit onderzoek geobserveerd, een wat schoolse benadering inhoudt waar de aandacht van de kinderen meer op de pedagogisch medewerker wordt gevestigd dan op elkaar. In groepen waar de groepsprocessen goed gestimuleerd worden, scoren kinderen hoger op hun samenwerkend spelen.

Het stimuleren van groepsprocessen is een ander onderdeel van kwaliteit dan de emotionele of educatieve kwaliteit. Het stimuleren van groepsprocessen zou daarom een goede toevoeging zijn aan ons huidige beeld van kwaliteit en bestaande meting van kwaliteit. Zoals Pauline Slot eerder benadrukt in haar bijdrage aan de wetenschapsrubriek is het begeleid spelen een belangrijk onderdeel van kwaliteit van voorschoolse voorzieningen. Echter, je kunt je afvragen wat je dan moet doen tijdens dat begeleid spel. Dit onderzoek wijst naar een mogelijke oplossing: Het stimuleren van groepsprocessen!